

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ XIII

КАЛЕНДАРНИ ПРАЗНИЦИ, ОБИЧАИ И ФОЛКЛОР В СЕЛО ВАЛЯ–ПЕРЖЕЙ

Александър Ковалов

Село Валя-Пержей (молд. «*Сливова долина*») се намира в южната част на Република Молдова и административно се отнася към Тараклийски район. Според данните на преброяването от 1989 г., населението му се състои от 5.318 жители, от които 4.112 (77,3%) са българи, а останалите са предимно молдовци. Трябва да се отбележи, че по-северно, в Чимишлийски район, съществува още едно, дъщерно село със същото название, заселено по-късно с преселници от интересуващото ни село, както и от други бесарабски селища.

Първоначално в долина Валя-Пержей се заселват молдовци през 1808 г.¹ В книгата за с. Валя-Пержей се дават названия на местата, където са били построени къшли (кошари) в това село през 1808 – 1809 г., списъкът на българите и молдовците, преселили се тук от земите на помешчиците през 1815 г., а също така списъкът на жителите му от 1815 – 1816 г. Във всички тези документи фигурират и българи.² През 1816 г. тук се преселва неголяма група българи, избягали от властта на молдовски болярин от друго бесарабско селище, в което те са дошли от България вероятно след войната от 1806 – 1812 г.³ През 1830 г. в селото идват още две големи групи българи,⁴ които и съставят по-голямата част от населението му. По данните от 1832 г., «старите» са 44 семейства, 279 жители; «новите» – 116 семейства, 688 човека.⁵ Тези две «нови» групи се заселват отделно една от друга, а селото и сега се дели на две части: «горната» (нагоре от черквата) и съответно «долната». Молдовското население живее компактно в долния край на селото.

По данните на филолога Никола Тодоров, проучвал говора и историята на родното си село Валя-Пержей, «горненците» тук са дошли от с. Каурлан (днес с. Българска поляна, Бургаска област)

и говорят тракийски диалект, а «долненците» са преселници от с. Авлалия (днес с. Палаузово, Бургаска област), като говорят им е подбалкански. По време на войната от 1828 – 1829 г. с. Авлалия напускат всички жители, основната маса се преселва в Бесарабия, обаче част от тях след малко се връщат, но тъй като къщите им вече са били заети от турци, те основават на няколко километра от родното огнище ново село – Дерменкьой (днес Воденичани, Бургаска област). Сега в това село има много преселници от други места и се е запазила само Авлалийската махала. Същият автор посочва още един адрес – гр. Девня, откъдето се е преселил във Валя-Пержей родът Стоянови.⁶

Авторите на книгата за историята на с. Валя-Пержей споменават разказите на стари жители на селото, които се наричали «авлалийци» и «каурланци» (или пък, най-вероятно, «торланци»)⁷

Съставителите на «Атлас болгарских говоров в СССР» пишат, че по-късно във Валя-Пержей подбалканският (те го наричат «южnobалкански») говор преобладава, обаче диалектните различия се запазват.⁸

Календарните празници и обичаи с течение на времето се уеднаквяват, като се формира единен за цялото българско население на селото тип календарна обредност, в който се вплитат и отделни обреди, елементи или термини, свойствени на молдовското население. Разлики открихме само в названието на празника *Гергьовден* (горненци), *Гьргьовден* (долненци), а също така в обхождането на домовете от малките деца на *Малка Колда*, което се е извършвало само в горната част на селото. Освен това названието *Колда* (долненци) в горната част се произнася по-меко: *Кол'да*.

В статията са използвани материали от теренните проучвания, извършени от автора през 1996 – 2007 г. (основната им част е проведена през 1996 – 1997 г.⁹).

АНДРЕЕВДЕН (13.XII). Във Валя-Пержей казват, че от този празник денят наедрява колкото едно просено или житено зърно, нараства с един час до Нова година, че от Андреевден започва зимата. Вечерта срещу празника стопанките варят *пъшиой* (царевича) с жито, а също така боб, правят *тиквенци*, други постни ястия. Ваницата върху царевичата и житото се забучва свещ, трапезата се прекадява. Сутринта от прекадените зърна дават на пилетата. На Андреевден не се работи изобщо или пък се работи по малко от най-различни видове работа. Някои стопанки започват по малко да предат, да шият и т. н. – за да им спори работата през цялата година.

Под молдовско влияние тук се разпространява и следният обред. Вечерта срещу Андреевден моми и ергени се събират в някоя къща да *«вардят устурой»* (от молд. *usturoi* – чесън). По-рядко се употребяват термините *«правят устурой»*, *«срряшкат устурой»*. Момите с помощта на по-възрастни жени готвят: варят боб, картофи, правят *тиквенци* (всичко е постно, тъй като това е време на коледните пости). Идват ергени, и всички хапват, пийват, танцуват, пеят песни със съпровод на музика, гуляят до разсъмване. На масата се слага поне една глава чесън, който трябва да стои там до края на веселбата. Често обаче чесън изобщо не донасят. По време на веселието момите внимават да не дойдат момци от друга махала и да не им пуснат на шега някое камъче в манджите или пък да не им откраднат някое ястие.

ВАРВАРА (17.XII). Този ден не се работи, тъй като *«Варвара води празниците»*. Казват също така, че тя *«води»* и болестите. Подчертават още, че на същия седмичен ден, какъвто е Варвара, се пада и *Колда*. Вечерта срещу празника се пече прясна питка, варят царевични зърна, слагат и варено жито със свещица отгоре, пак се прекадява масата. Сутринта от житото и царевичната дават на гадините. На Варвара и САВА (18.XII) (той е малък църковен празник тук) не се работи с вълна – за предпазване от молци.

НИКУЛДЕН (19.XII). По-рано на този ден са опичали питки, готвели са риба с булгур в големи тави и раздавали това на няколко къщи – за здраве. Употребява се и общоизвестният израз *«Ако нямаш риба, макар с рибен кокал да си почовъркаш зъбите»*, обаче по-често го свързват с празника Благоощене.

СВ. МОДЕСТ (31.XII). Само един от информаторите твърди, че този ден се празнува за здраве на добитъка. Също така се освещава и водата.

ИГНАЖДЕН (2.I). Този ден не се работи за здраве на пилетата. Вечерта срещу празника стопанките варят царевични зърна или жито, масата се прекадява, някои ходят и при пилетата. Сутринта от тези зърна дават на пилетата. Първият дошъл тази сутрин човек се нарича *«полезник»*. Той трябва да седне – за да *«лягат клочките»*, а стопанката му ръси варената царевична, житото или пържените семки, като казва: *«Кът-кът-кът, колкото зърна има – толкоз пиленца и гадини да има в двора!»*. Полезникът известно време седи, чопли семе или яде варени зърна, след това стопанката го гощава и го черпи с вино. Ако той е *«лек на полезник»*, *«лек на ръка»*, в стопанството ще се мътят много пилета през цялата година. Този ден нищо не се дава на заем, хората се стараят да не ходят из махалата.

МАЛКА КОЛДА (6.I). В горната част на селото последната дума се произнася по-меко: «*Кол'да*». Пак там сутринта на този ден групи малки момчета от 7 до 10-годишна възраст обхождат домовете в своите махали. До вратата или до прозореца те викат: «*Колда! Колда!*». Или: «*Колда иде, мо!*». Стопанката излиза, дава им кравайчета, бонбони, дребни пари. Децата слагат подаръците в торбичките си.

Този ден или няколко дни по-рано се колят прасета за празника. От кръвта на прасето се прави «*бахур*» (кървавица); по далака му предсказват дали зимата ще бъде дълга и студена, а по сърцето му – дали ще има пари стопанинът. Стопанките пекаат краваи за големите «*коладници*» и кравайчета – за малките. Вечерята срещу *Колда* е постна, слага се варено жито със свещ отгоре, масата се прекадява, кадят и при добитъка.

Вечерта срещу *Колда* до полунощ групи от по 2 – 3 момчета от 10 до 14-годишна възраст ходят «*на колиндръ*» (от молд. colindă – коледна песен). Те обхождат домовете на свои роднини и съседи в махалата и пеят «*на джама*» (до прозореца) молдовски коледни песни. Стопанките излизат и ги даряват с кравайчета, които те називат на пръчките си.

КОЛДА (7.I) се празнува три дена, като последният от тях се нарича СТЕПАНОВДЕН (9.I). В полунощ на Колда тръгват по домовете и ходят до разсъмване ергените-коладници. По-рано те са се обличали еднакво: с елечета от черна димия, с чизми, с венци на калпаците, с китки на гърдите. На вратата се пее:

*Я станете, ютурнете,
стани станенине, млади господине,
че ви идат добри гости,
стани станенине, млади господине,
добри гости коладници,
стани станенине, млади господине.*

След това, ако ги поканят, момците потропват и влизат вкъщи. Обикновено групата им се състои от 7 или 9 души, като един от тях свири, а останалите пеят, при това две тройки или четворки припяват последователно. «*Богославката*» се чете от един от тях – той по правило влиза първия. При влизане и излизане вървят един след друг, като «*на синджир*». Първият влязъл ерген поздравява стопаните, целува ръка на най-стария и сяда под светиците. А който влиза и се здрависва последен – сяда до вратата. Сядат на редица, като кръстосват краката си на една страна. Пеят различни песни: за момите, за старите хора, за стопанина и т. н.

За момата:

*Мела ѝ Дойна бащини си,
Дойно лъо добру лъо малка ѝ мома, (рефрен)
бащини си равни двори.
Как ги мела, тъй замела,
тъй замела две ябълки,
две ябълки посребрени,
посребрени, позлатени,
чи ги ютвзе в дясна ръка,
чи ги тури в дясна джоба,
чи йотидне тъй надолу,
тъй надолу в долно село,
в долно село в горна ѝ махала,
дето моми платно белят...*

(Пяла Мария Добрева)

*Пофаляла съ ѝ Ведянта буля,
Ведо лъо момне ле колади ле, (рефрен)
чи тя си има хубава Веда,
хубава Веда, калина Веда.
Ведянта хубост нийде га няма,
Не в Цареграда, не в Дряномполе,
я най га има в Котляна града,
в Котляна града среди мегданя,
среди мегданя прясна навята,
прясна навята и два ж пресята...*

(Пяла Парасковия Чернева)

*Ю Дойнини гости дошле,
Дойно лъо добру лъо малка мома, (рефрен)
гости дошле коладници.
Дойна ги сметна сватовници,
че запретна бели ръкави,
замесила ѝ тесто кисело,
че юпека бял-вит кравай,
на кравая сребро и злато,
тя ги дари с добра дара.
И йотговарят коладници,
че ний не сме коладници,
ний дойдохме сватовници
да сватуваме малка мома.
Майка и баща не я дават,*

*че тя няма тънки дари,
тънки дари със кянари
да дарява свекър и свекърва.*

(Пяла Парасковия Чернева)

*Град градила ѝ малка мома,
Стано моме куладе ле, (рефрен)
град градила ѝ нова града,
нова града със три порти,
със три порти чимширюви.
Първа ѝ порта към изгрява,
към изгрява ясно слънце.
Втора ѝ порта към планина,
към планина ясно слънце.
Третя ѝ порта към заюжда.
Чи си сenna малка мома
среди града на хайлия,
чи си извади огледалце,
йогледалце кокаляно,
чи съ ѝ сама оглявала.
Кък съ ѝ оглява и тѝ съ окава:
кък съм бяла та ѝ румяна.
Да съм малко чернойока,
чернойока, ваклолика –
попови бях распояла,
даскалти бях юпопяла,
турците бях растурчала,
българти бях потурчала.
Наздраве ти, малка моме!*

(Пяла Парасковия Чернева)

*Пофали се мояна майка,
чи си има хубос мома,
по-хубава ѝ ют момите,
по-хубава од ясен месец.
Чи де отде го взе ясно слънце,
чи се спусна темян облак
над момини равни двори,
чи похлопа та ѝ потропа:
Я изляз, я изляз, мояна майке,
ти ли ми съ фалба фалши,
чи си имаш хубос мома,*

*по-хубава од ясно слънце?
И одговаря ясно слънце:
Блазя ѝ, Боже, на тџзи майка,
дето изгледа това чедо
да надгрџава ясно слънце,
ясно слънце, јасен месец.*

(Пяла Ана Мандаджи)

След като свършат да пејат, коладниците едновремено ставаат и потропваат. Стопанинџт ги черпи с вино, момата или самијат домакин им дава кравая сџс сложени върху него пари. Един от тях го поема и, след като застане срещу светиците, произнася богославката. На излизане пејат:

*Ний да излезем, Господ да флезе,
ти рой рой ройне ле, ти малка ѝ мома,
ти руса коса.*

Или:

*малка ѝ моме, тџнка и висока,
кџкто конопа, бяла и червена,
кџкто јабџлка.*

След като свършат обиколката си коладниците отиваат при един от тях, кџдето си делаат сџбраните краваи и се разговџваат.

На *Колда* кумовеае канџат кумците си на гулај.

През трите дена на *Колда* из селото ходџат 8 – 12-годишни момчета «сџс звезда». Те ходџат по двама – трима, носџат прикрепена кџм прџчка звезда сџс звџнче и иконка. Влизат във всяка кџща и пејат песни, прославџащи рајдането на Христа. Най-често се пее познатата из цяла Молдова и Румџния песен «*Steaua sus răsare...*» («Звездата горе изгрџава...»).

НОВА ГОДИНА, ВАСИЉОВДЕН, СУРВА, СУРВАКИ (14.1). Обредната трапеза срещу Нова година е блажна. Слага се пача от свинско, паница варено жито сџс захар или петмез, върху което се забучва свеициа. От житото хвџрляат нагоре с думите: «*Колкото зџрна – толкоз тона да има!*». Задџлжително приготџваат «*милина*», като слагаат в неџ клончета от черница или някоџа друга фидана. Прџчиците обозначаваат почти всичко, каквото има в стопанството: кокошки, овце, прасе, лозе, като слагаат и «*мџрзела*». В средата се слага и монета, кџято означава кџща или двор. Домакинџт нарџзва милината и след като завџрти три пџти тавата с неџ, всеки гледа какво ще му се падне. Масата се прекадџа с таџян, някоџи кадџат и при добитџка, Най-старијат в семејството чете молитва, всички се прекрџстваат и започва јаденето.

Момите слагат първата хапка под възглавницата, за да сънуват бъдещия мъж, или пък изнасят легенче с пепел, обръщат го, стъпват върху него и се ослушват за първо мъжко име – за да узнаят името на този, за когото ще се омъжат. Гадае се и с 12 лучени люспи, посипани със сол, за да се предскаже кои месеци ще бъдат дъждовни. Гадаят и за бъдещия берекет, като гледат откъде ще капне восъкът от свещицата: ако капне от долната страна на паницата – берекетът ще бъде «долен», и обратното.

От вечер до полунощ срещу Сурва в селото се извършва и обредното обхождане на домовете от ергените, което тук се нарича «ХЪИТ» (молд. hăit – коледуване на Нова година). «На хъит» ходят със своеобразен музикален инструмент, имитиращ мучене на бик, който се нарича «бухай» или «буга» (молд. buhai – бик). Освен това духат в бичи рог, плющят с камшици, свирят на акордеон, носят и хлопки, звънци, пръчки. Някои обличат шуби или кожуси наопаки, други пък ходят из улиците с маски и бляят, вият, «мечат» (мякуат). «На джама» (до прозореца) пеят съответни молдовски песни (според някои информатори, пее се и на български, но все пак повечето пеят на молдовски, дори и не разбирайки този език. Естествено е, че молдовските думи, както впрочем и в другите подобни случаи, обикновено са доста изопачени). Най-често се пее добре познатата на молдовците песен: «Скулъ, скулъ, буерь маре, къ ну-й време де дормит, да й време де арат...» («Стани, стани, големи болярине, че не е време за спане, а е време за оране...»). Стопаните ги даряват с пари, черпят ги с вино.

СУРВАКАНЕТО се извършва рано сутринта на Нова година от малки, 6 – 8-годишни момченца и момиченца, наричани тук «сурвакари», «сурокници». Те «сурвакат», «сурват», «ходят на сурва» из махалата и при своите роднини и близки. Пръчката им се нарича «сурвачка» и е клонче от черница, върба или друга фидана. Тя никак не се украсява и не се обелва, но трябва да е клоната. Момите и младите булки отчупват малко парченце от сурвачката на първото дошло дете и после слагат тези клечки във водата, в която къпят малките деца – за здраве, или пък си мият косите – да не ги боли главата и косата им да расте дълга. Пак на сурвачката се връзват и подаръците: «басмички» (кърпички), роклички, ризки. Освен това ги даряват с кравайчета, бонбони, дребни пари. Първият дошъл сурвакар го водят и при добитъка, ако пък в семейството има малки деца – те сами ходят да сурвакат при домашните животни. Както пръчиците от милината, така и сурвачката се занасят накрая при добитъка: в агъла – за да са здрави овцете, или в курника и т. н.

Вариантите на сурвакарската благословия не се отличават много от следния:

*Сурва, сурва, весела година,
по живо-здраво пак догодина.
Червена ябълка в градина,
жълт клас на нива,
по живо-здраво пак догодина!*

ГОЛЯМАТА ХАЯЗМА (18.I). Така се нарича празникът, честван в навечерието на Йордановден, като названието му отразява главното събитие на този ден – освещаването на водата. Хората донесат от черквата «хаязмата» – светената вода, ръсят с нея кладенци, пръскат вкъщи, болни се умиват с нея. Това е постен ден. Ядат и започват да работят обикновено само след като пийнат от донесената «хаязма».

Вечерята срещу ЙОРДАНОВДЕН (19.I) също е постна, слага се варено жито със свещица отгоре, масата се прекадява. Вярва се, че тази вечер «се отваря» небето.

Сутринта пак става освещаването на водата в черквата. Разпространено е вярването, че ако при това замръзне кръстът, народът ще бъде здрав, ако не – хората ще боледуват. Често по това време гърмят с пушки. Свещеникът, придружаван от даскала и черковните хористи, ходи след това от къща на къща да ръси (обикновено в тези домове, където ще го поканят).

ИВАНОВДЕН (20.I). Този ден роднини и съседи ходят при всички Ивановци да ги «къпят». Ръсят ги с вода, поливат им, след което се устройва гощавка. Младоженците, ако ги поканят кумовете, ходят при тях на гости, като носят кравай, кокошка и ракия или вино.

БАБИНДЕН (21.I). Сутринта жените ходят при бабата, която им е бабувала, поливат ѝ, като ѝ дават калъп сапун да се умие и пешкир да се избърши, а също така и други подаръци: рокия, «басма» (кърпа) и т. п. По-късно се събират при нея на гуляй. Жените идват с краваи, милини, варени кокошки, вино. Готви и бабата. Когато трапезата е подредена, бабата я прекадява. Веселието се съпровожда с песни, хора, шегички. Жените се маскират като булка и годеник, като циганка, окачват на бабата «симци» от тиквено семе или царевични зърна и я возят из улиците с каручка или шейна. Ако срещнат по пътя някой мъж, карат го да ги черпи с вино, плашат мъжете и децата с обещание да ги намажат с катран.

ТАНАСОВДЕН (31.I). Празникът се счита за «половината зима», «средзима». Като потвърждение на това се споменават няколко реда от песента «Средзима по Танасовден».

ТРИФОНОВДЕН, СВ. ТРИФОН (14.II). Този ден преди изгрев слънце стопанките опичат по една питка. С топлата питка и със шише вино мъжете отиват на лозето да зарязват. След като зарежат един или три кютюка, поливат ги с вино, търкулват питката по земята, после я разчупват, вземат чаша вино и казват: *«Колкото пръчки отрязах – толкоз бъчви вино да има!»*.

Позната е известната легенда за Трифон, сам отрязал носа си. Този ден в черквата се освещават различни семена. Не се работи, тъй като светецът *«забелязва»*, тоест оставя белези върху тези, които не спазват забраната.

За *«хаталия»* се смятат не само Трифоновден, но и двата следващи: СВ. БОГОРОДИЦА (15.II) и СИМОНОВДЕН, СИМОН, СИМОН-БЕЛЕЖНИК (16.II). Особено опасен е последният. Най-строго се забранява да се реже. Затова още от вечерта стопанките си готвят, нарязват хляб, също така скриват ножовете, ножиците и гребените. Често разказват случаи, когато след нарушаване на тази забрана се раждали деца без ръка, без устна или пък агне с три крака.

СВ. ХАРЛАМПИЙ, ХАРЛАМБИ, ХАРЛАНА (23.II). Този ден не се работи за предпазване от болести – както на хората, така и на добитъка.

ВЛАСОВДЕН (24.II). На този празник не се меси хляб, защото тестото *«се точи»*, хлябът става *«на конци»*, като вълна, *«овласява»*. Казват, че у този, който е месел хляб през този ден, хлябът се получава такъв цяла година. Жените не работят – за да не им *«берат»* пръстите през годината.

КОКАЛЕНАТА НЕДЕЛЯ. Така се нарича неделята осем седмици преди Великден, а също така и цялата седмица преди нея. Този ден се заговява за *«кокали»*, за месо.

Една от информаторите – Федора Стоянова – ни позволи да напишем ръкописния ѝ календар, в който за този период пише следното: *«Наприт Кокалянта ниделя фыф събута става задушиница, пудар кокалянта ниделя в четвертак св. Фуртулумей, пак фыф събута бялата събута се раздава крастачка (нещо като баница със сирене в правоъгълна или квадратна форма, ъглите ѝ се загъват в средата и тя придобива форма на плик – А.К.), подир Маслиницта ф събута Тодуруфден»*.

СИРЕНАТА НЕДЕЛЯ. Така се нарича неделята седем седмици преди Великден, а също така и седмицата преди този ден. Четвъртъкът от тази седмица е СВ. ВЪРТОЛОМЕЙ. Този ден не се работи за здраве на добитъка, преди всичко на овцете, за да не станат *«въртоглави»*.

Сирената неделя се нарича още МАСЛЕНИЦА, ЗАГОВЕЗНИ, ЗАГОЗНИ, ЗАГОВЕЛКИ. Като се мръкни, на пътищата палят огньове, около тях децата завъртат и хвърлят нагоре така наречените «бомби», които се правят от намокрени с лампова газ парцали, се завързват с тел и се запалват. След като се приберат и се умият децата, всички се събират около празничната трапеза, на която са сложени варени яйца, сирене, милини, пирожки. Тази вечер децата се хамкат с обелено яйце. Познато е «вземането на прошка»: младите булки целуват ръка и си искат прошка от свекъра и свекървата, младоженците ходят да искат прошка от кума, женените повече от една година – при майчини си и т. н. Понякога млади хора се возят из селото с коне или устройват кушии, по-рано са стреляли с пушки.

На следващия ден – първия понеделник на Великите пости – измиват съдините от блажно, и започва ТРИМИРО – строг пост, по време на който три дена не се яде.

През Великите пости, когато не се играят хора, в празнични и неделни дни младежта играе на «дълго въже» и на «карлюк». Този последния се играе «на баира»: 8 – 10 момичета се разпределят на двойки, като се държат за ръцете. Две момичета в средата, наричани «кисели», трябва да уловят някоя друга двойка. Хванатите на свой ред стават «кисели» и вече те трябва да ловят другите. На «дълго въже» играят девойки и момци, като се хващат за ръцете, образувайки дълга верига, и бегом обикалят цялото село, като водещите завиват «въжето» в най-различни посоки, провирайки се измежду други участници. По време на играта те пеят и различни песни.

ТОДОРОВДЕН (първата събота на Великите пости). Празнува се за здраве на добитъка, преди всичко – на конете. Провеждат се кушии с коне, младежите се надпреварват от единия до другия край на селото, а на победителя дават подарък: риза или нещо друго. Някои пък само се возят из селото с коне.

Рано сутринта стопанките опичат «кончета» в антропоморфна форма, върху които с кибритена клечка изобразяват две очи, уста и три копчета.

Младите булки се стараят да станат рано сутринта, и всяка бърза да раздаде своите кончета на съседите по-рано от другите. Слага топли кончета във *фартата* (престилка) и бяга с цвилене: «Къкто тя бяга, тъка да бягат и конете». По същия начин бягат и раздават кончетата децата, пратени от майките си. При това стопанките, при които влизат децата, обикновено също им дават по някое конче.

БАБА МАРТА (14.III). Рано сутринта стопанките връзват червен плат на някоя фидана (разказват, че някои селяни по време на Втората световна война били бити от румънските жандари, приели тези платове за червени флагове). Някои изтръсват всички дрехи, за да няма бълхи. На ръка на децата, на крак или на врат на агънцата завързват «*мартенци*», «*мартенца*». Носят ги до девети март, цял месец или пък докато минат жеравите. След като видят жеравите, хвърлят подире им пръст на «*харманя*»: «*Колкото пръст има – толкоз жито да има!*». «*Мартенцата*» се слагат под камък, а след известно време по тях се гадае за бъдещия приплод на домашните животни.

СТО ЧЕТИРИСИ, СВЕТИ ЧЕТИРИСИ (22.III). Сутринта на пътя пред вратника се пали огън. Разпространено е поверието, че този ден Господ забива 140 топли шипа, или шиша в земята – за да се стопли. Жените опичат кравайчета във форма на осморка и ги раздават за здраве на воловете, като едно от тях се слага под иконата. Пие се 40 чаши вино, сее се 40 тиквени семена.

БЛАГОЩЕНЕ (7.IV). Този ден не се работи, тъй като на него и «*птичката гнездо не вие*». Съпоставят този празник по значение с Великден. Пали се огън под фиданите – за предпазване от гъсеници. Яде се риба. Казват, че ако няма риба, поне с рибена кост трябва да си «очистиш» зъбите.

ЛАЗАРОВДЕН, ЛАЗАР (събота, една седмица преди Великден). Понякога този ден е наричан още БЕДЕН ЛАЗАР, а следващия, Връбница – БОГАТ ЛАЗАР. Малките момиченца от 6 до 10-годишна възраст ходят «*на Лазара*», «*на Лазарца*» сега само в неделя на Връбница. По-рано, когато самите информатори са били на такава възраст, те са ходели както в събота, така и в неделя. Навремето пък, според разказите на техните майки, ходели и големи моми на групи по четири, като припявали последователно две след две.

Момиченцата (на групи по 2 – 4) ходят с булски пера, «*симци*», носят кошнички. Там, където има мома, те пеят песен за момата, където има дете – за детето и т. н. Стопанките ги даряват с яйца и дребни пари. След като завършат обиколката си (на Връбница), момиченцата си разделят яйцата и отиват на реката да се кумичкат. Там те едновременно пускат във водата перушинки, белязани с конче или връвчица, и по това, чия перушинка ще изпревари другите, определят коя ще им бъде кума. На Великден всички се събират у нея да се веселят, като ѝ носят «*паска*» (козунак) и яйца.

На малко дете обикновено се пее следната песен (всеки ред, освен първия и последния, се повтаря два пъти):

*Заспало ми ѝ детенце
под бял червен трендафил,
под морава люляка.
Баба му го люлеше,
майка му го будеше:
Стани, стани, детенце,
да си видиш Лазара,
какъв Лазар играе,
пременен Лазар, нареден
все със булска премяна
и със бели дял'бени,
и със алени пристилки.
Ой наздраве, дитенце,
и на твойта майчица!*

(Пяла Ана Мандаджи)

На ерген:

*Тръгнал, тръгнал Иване черна югар да юре,
черна югар да юре, жълто жито да сее,
жълто жито да сее, извън село да излезе,
извън село да излезе. Драго ѝ, драго ѝ срещнала,
драго ѝ, драго ѝ срещнала инна мома хубава,
инна мома хубава, краката хи тропаха,
краката хи тропаха, като кони ковани,
като кони ковани, ючите хи щъркаха,
ючите хи щъркаха като риба в дялбине.
Йой наздраве, Иване, и на твойта майчица!*

(Пяла Ана Мандаджи)

*Ний дойдохме, дойдохме до Иванови дворове,
тука Иван няма го, той утиде, утиде
във зелена горица да си лови ловица,
та не си улови ловица, най си улови момица
за дясната ръчица.
Отваряй, мама, портите,
аз ти вода отмяна да те, мама, отменя
от тежки бели бакъри, от дълбоки станове,
от широки ноцови.*

Много ти здраве, Иване, на твоята майчица!

(Пели Мария Иванова и Любов Михова)

На мома:

Сеннала ѝ мома Марийо, Марийо моме хубава,

*на брат си за да шие ризата годенишката,
кърпата юченишката, шила я не я дошила,
сеннала ѝ да я дошива, та в чиста Света неделя.
В бащини горни градинки веднъж завъртила,
девет кравни ни паднали заради Мария хубава.*

(Пяла Парасковия Чернева)

ВРЪВНИЦА, ВРЪМНИЦА, ВРЪБНИЦА (неделя преди Великден). Сутринта жените ходят на черкова, донасят осветените върбови клонки, слагат ги до иконите. После слагат от тях във водата, с която си мият главите, използват ги за лек, дават и на добитъка.

Момиченцата по това време ходят *«на Лазара»*, после се кумичкат (вж по-горе). А големите моми и ергени вечерта отново играят на *«дълго въже»*, обикалят цялото село, като по време на играта пеят и лазарски песни.

ВЕЛИКДЕН. Подготовката към празника започва от ВЕЛИКИ ЧЕТВЪРТЪК, когато стопанките пекаат *«паски»* (козунаци) и боядисват яйца. С първото боядисано в червено яйце правят на децата по лицето кръст за здраве. В събота ходят на гробищата, а в дома почитват стаите и готвят всичко за празника: пекаат хляб, правят пача и т. н.

На самия празник донасят след черковната служба осветените *«паски»* и яйца, с които започва разговяването. Едно от яйцата слагат под иконите. На мегдана се играят хора, младите се люлеят с люлки.

Човекът, умрял на Великден (или през дните от Великден до Спасовден), се смята за безгрешен, като се вярва, че душата му отива направо в рай. След Великден е позволено да се правят сватбите.

Седемте четвъртъка – от първия Велики четвъртък преди Великден и до последния на Спасовден се наричат ВЕЛИКИ ЧЕТВЪРТЪЦИ. Тези дни не се работи, особено жените гледат да не перат – за предпазване от гръмотевица и град.

При засуха на един от тези четвъртъци (а при нужда – и на всички) се изпълнява ПЕПЕРУДА: събират се момичета и момчета, вземат трева, *«казанчета»* с вода, пръскат и пеят:

*Пеперуда лята,
над вода се мята,
на Бога се моли:
дай ни, Боже, дъждец
да се роди жито,
жито жълтокласо,
мама да ми меси
ситен питен кравай,*

на харманя токан,
с чекия стърган,
на слънцето пекан,
на Бога нарекан.

(Пели Мария Иванова и Любов Михова)

Така те обикалят махалата, а стопанките ги даряват с продукти, като им слагат в гърненцата и торбичките пипер, мас, сирене, боб, картофи, сол и т. п. След това децата отиват в някоя къща, където възрастните жени им пекат питки, варят боб, картофи и други ястия. Общата трапеза се слага в двора, върху постланите на земята месали или черги.

Неделята след Великден се нарича (само от отделни информатори) МЪРТВАТА НЕДЕЛЯ, СОФИНДЕНСКАТА НЕДЕЛЯ. През тази неделя не насаждат квачки, тъй като *«не било хубаво», «не се мъти»*.

СОФИНДЕН, СОФИИНДЕН (понеделник, една седмица след Великден). Този ден се поменуват умрелите. Всички ходят на гробището с «паски», яйца, кравайчета, коливо, вино и ядене. Свещеникът чете панихида, хората преливат гробовете на своите близки с вино или вода, раздават в памет за тях хляба. След това обикновено сядат пак там на обща трапеза, като се събират по махали.

25-ият ден след Великден, назван тук ПИНДИКУСТИ, още се нарича ЧЕРНАТА СРЯДА. Вярва се, че на този ден *«доходят русалите (или русалките)»*. В черквата освещават пелин. Жените и бабите този ден се събират да *«сряшкат русалите»*: пият по малко вино (в което потапят пелин), ядат хляб, боб и други постни ястия.

СПАСОВДЕН (40-ият ден след Великден). Според разпространеното поверие, душите на умрелите до този ден са «на свобода». Повтарят се обредните действия от Софинден. Разликата се състои само в това, че ястията този път са постни, тъй като на гробищата се ходи в сряда срещу Спасовден. А на самия Спасовден се поменуват само убитите.

ТРОИЦА. Този празник, който по църковния канон е на 50-ия ден след Великден и е винаги в неделя, тук се празнува на следващия, 51-ия ден, в понеделник. В събота преди празника прибират стаите, мият подовете, вечерта постилат треви, орехови листа и пелин. Със стръкчета пелин окичват вратите, кладенците, слагат ги в джоба и под възглавниците, мушкат ги и при добитъка. Всичко това е свързано с настъпването на РУСАЛСКАТА НЕДЕЛЯ, РУСАЛЯ. Смята се, че този, който ще се срещне с *«русалите»* (по-рядко – *«русалките»*), може да се разболее и вече да не оздравее. За тези демонични съще-

ства няма по-конкретна представа, казват само, че те ходят с бели дрехи. През цялата седмица не се пере, не се мие, изобщо не се работи. Хората се стараят да не ходят из къра или пък, ако ходят, да носят пелин в джоба. Не се спи на открито, не оставят сами малките деца, а който спи самичък – слага под главата си пелин, ножици или метла. Вторникът от тази «хаталия» седмица е наричан «*ЛУДИЯ ВТОРНИК*». В събота на тази седмица стопанките прибират постланите треви, но изхвърлят «*русалите*» (така понякога назовават и тези треви) чак в понеделник преди изгрев слънце, като ги хвърлят във водата: «*Къкто върви водата – тъй да вървят и русалите!*». В същия понеделник вечерта жените се събират по махали «*да изпроваждат*» русалите, като донасят вино и си готвят постни манджи.

ГЕРГЬО ВДЕН (горненци), ГЕ РГЮВДЕН (долненци) (6.V). Младите булки, които замесват тесто срещу празника, свалят украшенията си и докато тестото втасва, завиват го и го закичват с коприва, гривни, симци. Вечерта срещу Гергьовден окичват вратата със стръкове коприва, на дръжката ѝ залепват и запалват свещица. Копривата се нарича с имената на членовете на семейството, а сутринта гледат: чиято ще увяхне – този ще умре по-рано от другите, чиято ще е «*весела*» – този ще живее по-дълго. Някои гадаят и със свеци: запалват на всички прагове в дома предварително наречените свеци и гледат, чия ще загасне най-бързо като вярват, че този човек ще умре по-рано. Навремето срещу Гергьовден са се правели и магиите за обирание на млякото: майката на една от информаторите ѝ разказвала за бабата, обиколила синора, след което на кравата им ѝ е изсъхнало вимето.

Сутринта на самия празник се умиват или си мият очите с роса. Преди изгрев слънце обредно «*зарязват*» (заплашват) нераждащите фидани (това се прави от мъж и жена или пък от първородно и последно дете).

На Гергьовден обикновено се коли курбан от агне, най-често това са обречените курбани, значителен брой от които се пада на този голям празник. По правило, курбанът се обрича, когато някоя двойка се венчава: младоженците застават пред съответната икона в черквата и обещават да правят курбан всяка година в чест на светеца на неговия ден. Агнето се поставя вкъщи пред иконите, на рогчето му запалват свещица, закичват го с люляка или други цветя, треви и го прекадяват. След като го изведат и заколят, кръвта му се събира в паница, а после заедно с кокалите се пуска във вода, в реката. От курбана непременно трябва да се раздаде, при това подават и свещица, кърпа и специално за случая опечено кравайче. Харизват агнето, след

като го прекадят, и живо със сложените на гърба му кравайче, кърпа и свещица. Някои ходят да го освещават в черквата или манастира.

Болни хора ходят в съседното българско село Твардица (днес със статут на град) да се къпят в чешмата, чиято вода се смята за лековита (преди години до тази чешма е била и неголямата църква на св. Георги).

По-рано на Гергьовден са отбивали агнетата (по други данни, това се е правело на «*Никулайка*» (22.V). Освен това на Гергьовден вземат лопатата за вадене хляба от пещта и удрят с нея по петите деца и възрастни ниски на бой, за да растат по-високи, а пък тези, които са много високи, ги удрят полекичка по главата, за да не растат повече.

ЕРЕМИЯ (14.V) е малък черковен празник, обаче в селото се е запазила песента, в която той се споменава като «голям празник», «хаталия». Тази песен се пее от момичета и момчета, които играят на «дълго въже» вечерта на Връбница:

*Тъкала е Рада на голям празник,
на голям празник, на хаталия,
на хаталия, на Еремия.
Къкто е тъкала, тъй и умряла.
Радината майка ѝ обяда зготви,
обяда зготви и се зарада –
чака дано дойде Рада, Рада да ѝ обяда.
Радината майка планина зготви
и за Рада чака.
Тя не дошла Рада, Рада да планува.
Радината майка вечеря зготви
и сѐ за Рада чака,
дано дойде Рада, Рада да вечеря.
Тя не дошла Рада, Рада да вечеря.
Кога ѝ отиде Радината майка –
Рада къкто е тъкала, тъй и умряла.*

НИКУЛАЙКА (22.V). Това е храмовият празник на селската черква. На този ден е ставал и сборът (по-рано този се е провеждал «*на синура*» заедно със съседните села Твардица и Бешгиоз). В черковния двор се прави курбан, донася се питие и се устройва общ гуляй. По-рано по време на сбора се е разгръщала търговия, младежта и децата се люлеели с люлки. Според отделни информатори, на този ден са отбивали агнетата.

ЕЛЕНКА И КОСТАДИН (3.VI). Празникът не е свързан с обредите.

ЕНЬОВДЕН (7.VII). На този ден при изгрева, според поверието, слънцето «израе», трепти. Дните започват да намаляват, нощите – да растат, а «дядо Еньо» този ден «отива за сняг».

Вечерта срещу празника момите, които искат да узнаят за кого ще се омъжат, отрязват перата от няколко лукови глави, наречени с имената на любовниците, и гледат: чиято ще покара – за този ще се омъжат.

Срещу Еньовден са се правели и магиите.

Преди изгрев слънце берат за лек «кукуди» (лукови семена), баячките берат билки. Стопаните обикалят нивите си, за да преценят състоянието им. Този ден се изнася навън чеизът.

Момиченцата на възраст от 10 до 12 години този ден правят от кал или хума «Еньо» (човешка фигурка), слагат го в сандъче от няколко дъсчици, окичват го с китки като покойник, копаят му гробче и с плач го погребват. След това сядат на обща трапеза, ядат и пият черничов сок. После ходят да преливат «покойника»: според едни свидетелства – до деветия ден; по други – когато дълго не вали дъжд.

ИЛИНДЕН (2.VIII). Колят се обречените курбани, празнува се от именниците. До Илинден жените, които имат умрели малки деца, не ядат плодове.

ПАНТЕЛЕЙМОН, ПАНТЕЛИМОН (9.VIII). Празнува се за здраве.

МАКАВЕЙ (14.VIII). Този ден освещават в черквата китки и семена от мак, които после пръскат из двора: докато «нечистият дух» ги преброи, той няма да успее да стори зло. Някои със същата цел освещават и «холяря» (вид бодил), за да се набучи злият дух, докато преброи семките.

ПРИБРИЗИНЕ (19.VIII). Този ден освещават в черквата и раздават *карпузи* (дини), ябълки и други плодове.

ГОЛЯМА БОГОРОДИЦА, СВ. БОГОРОДИЦА (28.VIII). Жените този ден раздават из махалата кравайчета. По-рано кумците са ходели при кумата си. Празнува се и МАЛКА БОГОРОДИЦА (21.IX).

СВ. ИВАН, ОТРЯЗАНА ГЛАВА (11.IX). Не се яде блажно, а също така *карпуза* (диня), черно грозде, не се пие червено вино.

КРЪСТОВДЕН (27.IX). Навремето на този ден са започвали да берат грозде. Спазва се пост.

ПЕТКОВДЕН (27.X). Празникът не е свързан с никакви обреди.

ДИМИТРОВДЕН (8.XI). Колят се обречените курбани, празнува се от именниците. Този ден се лъчат овцете и се плаща на овчарите. В събота преди празника е задушница.

АРХАНГЕЛОВДЕН (21.XI). В събота преди празника става задушница, ходи се на гробището. Колят се обречените курбани, пече се архангелска пита.

ВЪЛЧИТЕ ПРАЗНИЦИ се празнуват три дни: един – преди Коледни заговезни, друг – на самите заговезни (27.XI), трети – след тях. По-рядко се посочват другите дати: един ден на Коледни заговезни и четири дена след него – всичко пет дена. Забранено е да се работи с вълна, не се пере, особено мъжки дрехи, тъй като мъжете ходят по къра и могат да се срещнат с вълци. Не се реже с ножици – тези дни те са завързани. Сутринта на първия ден обредно замазват *собата* (пещта) – за да «замажат» устата на вълците.

От казаното по-горе проличава, че календарната обредност като цяло в с. Валя-Пержей запазва общобългарския си характер. Някои обредни реалии, свойствени на молдовци, присъстват главно в зимните празници: това са коледните и новогодишните обхождания на домовете, а също така «вардене чесън» на Андреевден. Обаче тези влияния не разколебават, а по-скоро допълват българската обредна система, която съхранява целостността си.

СПИСЪК НА ИНФОРМАТОРИТЕ:

1. Мария Афанасиева Иванова, 1942 г., 4 кл., местна (долненка)
2. Любов Георгиева Михова, 1937 г., 4 кл., местна (долненка)
3. Парасковия Игнатова Чернева, 1933 г., неграмотна, местна (горненка)
4. Мария Петрова Петрова, 1934 г., 3 кл., местна (горненка)
5. Ана Иванова Мандаджи, 1936 г., 4 кл., местна (горненка)
6. Федора Афанасиева Стоянова, 1930 г., 2 кл., местна (родом е от горната част, омъжена в долната)
7. Мария Петрова Димитрова, 1930 г., 2 кл., местна (родом е от горната част, омъжена и живее в долната)
8. Мария Георгиева Добрева, 1950 г., 10 кл., местна (долненка)
9. Мария Димитрова Михова, 1949 г., 10 кл., местна (долненка)
10. Феодора Василева Добрева, 1925 г., 2 кл., местна (долненка)

ПРИМЕЧАНИЯ

¹Мещерюк И. И. Социально-экономическое развитие болгарских и гагаузских сел в Южной Бессарабии (1808 – 1856 гг.). Кишинев: АН МССР, Ин-т истории, 1970, с. 204.

²Малешкова А., Димов Д., Куртев Н. Валя-Пержей. История на селото. Кишинев: Издателство «Родно слово», 1998, с. 9-11.

³Устройство задунайских переселенцев в Бессарабии и деятельность А. П. Юшневского: Сб. документов (сост. К. П. Крыжановская, Е. М. Руссев). Кишинев: Госиздат Молдавии, 1957, с. 168-169, 183, 203-204, 358.

⁴Атлас болгарских говоров в СССР: вступительные статьи, комментарии к картам. Сост.: С. Б. Бернштейн, Е. В. Чешко, Э. И. Зеленина. Москва: АН СССР, 1958, с. 14.

⁵Мещеряк И. И. Переселение болгар в Южную Бессарабию. 1828 – 1834 гг. Кишинев: Карта молдовеняскэ, 1965, с. 140, 145.

⁶Тодоров Н.Н. Опыт фонетической модели синхронного описания болгарской диалектной речи. В.: Проблемы языка, истории и культуры болгарской диаспоры в Молдове и на Украине. Кишинев, 1993, с. 42, 67; *Пак той*. Откъде са дошли българите във Валя-Пержей. В: «Родно слово». Кишинев, 1992, май, бр. 13 (182) – 14 (183), с. 2.

⁷Малешкова А., Димов Д., Куртев Н. Валя-Пержей. История на селото. Кишинев: Издателство «Родно слово», 1998, с. 7.

⁸Атлас болгарских говоров в СССР: вступительные статьи, комментарии к картам. Сост.: С. Б. Бернштейн, Е. В. Чешко, Э. И. Зеленина. Москва: АН СССР, 1958, с. 14.

⁹Кавалов А. Село Валя-Пержей, Тараклийски район, Република Молдова. Календарни празници и обичаи. Архив на Етнографски институт с музей. 1998, Арх. № 375-III.